

АБУ ҲАФС НАСАФИЙ ВА УНИНГ “АЛ-ЯВОҚИТ ФИ-Л-МАВОҚИТ” АСАРИ

Махсумхонов Раҳматхон Аҳмаджонович*Ўқитувчи-стажёр, Имом Бухорий номидаги Тошкент ислом институти,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси*

Аннотация: Ушбу мақолада Абу Ҳафс Насафийнинг ҳаёти, “ал-Явоқит фи-л-мавоқит асарининг маҳаллий ва хорижий кутубхоналарда сақланаётган қўлёзма нусхалари ҳақида маълумот бериб ўтилган.

Калит сўзлар: Насаф, ҳадис, калом, фикҳ, вақф, муҳр, Амир Ҳайдар, Хожя Порсо.

Насаф диёридан дунёга машҳур олимлар етишиб чиққан. Ана шундай дунё эътироф этган олимлардан бири Абу Ҳафс Умар ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Исмоил ибн Муҳаммад ибн Али ибн Лукмон Насафийдир.

Абу Ҳафс Насафийнинг туғилган йили ҳақида тарожим китобларида турли маълумотлар учрайди. Манбалардаги маълумотларни қиёсий таҳлил қилиш натижасида олимнинг туғилган йили 461/1069 йил эканлиги маълум бўлди.

Абу Ҳафс Насафий дастлабки сабоқни машҳур олим Абу-л-Аббос Мустафийнинг (ваф. 432/1041 й.) шогирди – отаси Муҳаммад ибн Аҳмаддан олган. Ўзининг “Матлабу-н-нужум ва мажмау-л-улум” асарида отасидан ривоят қилган ҳадисларни келтирган[1:246^a]. Олимнинг болалик ва ўсмирлик йилларига оид маълумотлар унинг зиёли оилада туғилиб, камол топганини кўрсатади. У ҳадис ва араб тили бўйича илк илмларни ўз юрти Насафда олган. Жумладан, Насафдаги “Бобул-мақсура” деган жойда жума намозидан кейин Мустафий фарзандлари томонидан ўтказиладиган ҳадис дарсларида иштирок этиб, илмини бойитган. Абу-л-Ҳасан Касбавий (ваф. 485/1092 й.)дан адабиёт илмини ўрганган[2:432].

Абу Ҳафс Насафий машҳур олимлар даврасида таҳсилни давом эттириб, тез фурсатда калом, ҳадис, фикҳ каби илмларни мукамал эгаллаган. Шамсу-л-аймма Ҳалвой ва унинг шогирдлари Абу Муин Насафий (ваф. 508/1114 й.), Бану Маоза оиласи, Абу Исҳоқ Иброҳим Саффор (ваф. 534/1139 й.) асос солган саффорийлар оиласи каби маҳаллий илмий мактаблар унинг етук олим бўлиб етишишига муҳит яратди. Абу Ҳафс Насафий 550 та устозининг номи киритилган “Тийдоду-ш-шуюхи ли Умар” (Умарнинг шайхлари сони) номли асар ёзган. Манбаларга кўра, унинг устозлари ва шайхларининг аксариятини муҳаддислар ташкил қилади. Чунки олимнинг кейинги фаолияти ҳадис илмига қаратилганлиги манбаларда зикр этилади[3:395].

Абу Ҳафс Насафий Ҳасан ибн Абдулмалик Қозий, Абу Али Ҳасан ибн Абдулмалик Насафий, Маҳдий ибн Муҳаммад Алавий, Абдуллоҳ ибн Али ибн Исо Насафий, Хусайн Кошғарий, Абу Муҳаммад Ҳасан ибн Аҳмад Самарқандий, Али ибн Ҳасан Мотуридий, Муҳаммад ибн Аҳмад Маймарғий (тав. 442/1051 й.), Али ибн

Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Баён Абу-л-Қосим, Раззоз (423/032-510/1116 йй.), Абу-л-Ҳасан Али ибн Муҳаммад Насафий (ваф. 485/1092 й.), Абу-л-Аббос Мустаффирийнинг невараси ҳофиз Абу Ражо Қутайба ибн Муҳаммад Усманий (ваф. 473/1081 й.) каби ўз даврининг машҳур муҳаддисларидан ҳадис ривоят қилган.

Олимнинг ҳадис илмига бағишланган “Ал-Явоқит фи-л-мавоқит” (фазилатли вақтлар хусусида ёқутдек маълумотлар) асари XI-XII асрларда Мовароуннахр диёрида ҳадис илмининг қай даражада ривожланганини аниқлашда муҳим манба ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг кутубхонаси фондида сақланаётган, Султон Амир Ҳайдар вафотидан сўнг фарзанди томонидан илм аҳлига вақф қилиб қолдирилган Абу Ҳафс Умар Насафий (537/1142 йилда вафот этган) томонидан ёзилган “ал-Явоқит фил мавоқит” (фазилатли вақтлар хусусида ёқутдек маълумотлар) қўлёзма асари ой ва кунларнинг фазилати борасида ёзилган асардир. Қўлёзма XIX асрнинг биринчи чорагига тегишли. Асарнинг ҳар бир варағига муҳр босилган бўлиб, муҳрда “Вақф намуд ин нусха бе риё хоқонди дин парвар би руҳи волиди худ хазрат Султон Амир Ҳайдар” (ушбу қўлёзма нусха бериё динпарвар подшоҳ отамиз хазрат Султон Амир Ҳайдар руҳлари шод бўлиши учун вақф қилинди) деб ёзилган. Муҳрга “1242 хижрий йил” (1826 мелодий йил) санаси қўйилган. Ушбу қўлёзма нусха Р3176 рақам остида сақланмоқда. Қўлёзма нусха Али ибн Ҳаким Термизий томонидан 840 хижрий йил (1445 мелодий йил) да кўчирилган, 400 варақдан иборат, ўлчами 18x26. Ушбу асар муаллиф вафот этганидан 57 йилдан кейин 594/1198 йилда имло (диктофка) тарзида ёзилган[4:2^a].

Мазкур асарнинг яна бир қўлёзма нусхаси Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг кутубхонаси фондида Р3104 рақами остида сақланмоқда. Ушбу нусхага ҳам вақф муҳри урилган бўлиб, муҳрда “Ибн Маҳмуд Бухорий вақф Хожа Порсо” деб ёзилган. Шунингдек, муҳрда 1224/1809 йил санаси ҳам ёзилган. Қўлёзма нусханинг охирида Аҳмад ибн Али ибн Муҳаммад ибн Аҳмад томонидан 642/1244 йилда ёзилгани айтиб ўтилган. Қўлёзма 193 варақдан иборат, ўлчами 18x30,5[5:193^b]. Ушбу қўлёзма Р3176 рақамли қўлёзмадан кўра анча қадимий бўлиб, қўлёзманинг бошланиши Р3176 рақамли қўлёзманинг 211а варақ, 4-қатордаги (سبيل الله) “Сабил Аллоҳ” сўзидан бошланади. Икки қўлёзма нусханинг вақф қилиниши ўртасида 17 йил фарқ мавжуд. Амир Ҳайдар томонидан вақф қилинган нусха 1826 йилда, Ибн Маҳмуд Бухорий томонидан вақф қилинган нусха эса, 1809 йилда вақф қилинган.

Ушбу қўлёзма китоб дунё қўлёзма фондларида ҳам сақланмоқда. Хусусан, Саудия Арабистонининг “Хизонат ат-турос” кутубхонасида №33424 рақам остида сақланади. Ушбу қўлёзма нусхага “Явоқитул мавоқит” деб ном қўйилган.

Шунингдек, яна бир қўлёзма нусха Ҳиндистоннинг Рамбур шаҳрида Ризо кутубхонасида №(434) 1/123 рақам остида сақланмоқда.

Хулоса ўрнида шуни айтиш мумкинки, Абу Ҳафс Насафий қомусий олим бўлган. У ўзининг замонасида кўзга кўринган илм соҳаларининг барчасида асар ёзган бўлиб, олимнинг асарлари ҳозирги кунда ҳам энг мўтабар манба сифатида ўқилиб, тадқиқ қилиниб келмоқда. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институтининг кутубхонаси фондида сақланаётган “ал-Явоқит фи-л-мавоқит” асари Марказий Осиё минтақасида ҳадис илмининг қай даражада тараккий этганини аниқлашдаги муҳим манбадир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абу Ҳафс Насафий. Усулу-д-дин ала иътиқоди-л-мухтадин // Матлабу-н-нужум ва мажмау-л-улум. ЎзР ФА ШИ қўлёзмаси, Р: 1462. – В. 246^а.
2. Абу Ҳафс Насафий. Ал-Қанд фи зикри уламаи Самарқанд. – Б. 432.
3. Абдулқодир Қураший. Ал-Жавоҳир ал-музийя. – Ж. I. – Б. 395.
4. Абу Ҳафс Насафий. ал-Явоқит фи-л-мавоқит. ЎзР ФА ШИ қўлёзмаси, Р: 3176. – В. 2^а.
5. Абу Ҳафс Насафий. ал-Явоқит фи-л-мавоқит. ЎзР ФА ШИ қўлёзмаси, Р: 3104. – В. 193^б.